

A dunai hullámtéri akvaticus élőhelyek változásainak ökológiai értékelése

Guti G., Potyó I., Gaebele T. Weiperth A.

MTA Duna-kutató Intézet, Göd

Tartalom

A Duna hasznosítása és ökológiai állapota

Az ökológiai állapot minősítése a VKI szerint
(ellentmondások, hiányosságok)

Az élőhelyek kvantitatív elemzésre alapozott ökológiai minősítés

Az élőhelyek kvalitatív elemzésre alapozott ökológiai minősítés

A szigetközi Duna-szakasz ökológiai állapotának értékelése

Javaslat az ökológiai állapotértékelés fejlesztésre

A Duna hasznosítása és ökológiai állapota

Őskor – középkor

ivóvíz, élelmiszerforrás, közlekedés, ...

gazdaság a Duna természeti javait közvetítette a társadalom felé

Újkor – jelenkor

kontinentális közlekedési folyosó, regionális gazdasági tengely, ...

a Duna eszközzé vált a gazdaság fejlődésében

a Duna átalakítása

a gazdaság fejlődését szolgálja (társadalmi cél)

ökológiai problémák (élőhelyi degrad., biodiv. csökken)

Folyó ökológiai rehabilitáció (növekvő társadalmi igény)

EU VKI bevezetése – ökológiai állapot minősítése

– ökológiai állapot javítása, fenntartása

Ökológiai állapot minősítése a VKI szerint

vizsgálandó tulajdonságcsoporthok:

Ökológiai állapot?

Biológia elemek

Fitoplankton
Fitobentosz
Makrofiton
Makrogerinctelenek
Halak

**Biológia elemeket alakító
hidrológiai és morfológiai
elemek**

**Biológia elemeket alakító
fizikai és kémiai elemek**

Hőmérsékleti viszonyok
Oxigéntartalom
Tápanyagtartalom
Szennyezőanyagok, stb.

Vízhozam dinamika
Hosszirányú folytonosság
Aljzat és meder szerkezete
Parti sáv szerkezete
stb.

A szigetközi Duna-szakasz állapota a VKI szerint

VKI tipológiája szerint erősen módosított víztest

vt-VOR NAME	AEP443 Rajka - Gönyü
fitobentosz minősítés víztest átlag	3.9
fitobentosz minősítés szakértői vélemény	4.0
fitobentosz minősítés megbízhatósága	3.0
fitoplankton minősítés víztest átlag	5.0
fitoplankton minősítés megbízhatósága	2.2
makrogerictelen minősítés víztest átlag	3.6
makrogerictelen minősítés víztest max osztálya	5.0
makrogerictelen minősítés megbízhatósága	2.0
hal minősítés víztest átlag	3.2
hal minősítés víztest max osztálya	4.0
hal minősítés megbízhatósága	3.0
Integrált minősítés (súlyozott átlag)	3.9

súlyozott átlag alapján az ökológiai állapot/potenciál jó !

Környezeti problémák

Folyószabályozási műtárgyak korlátozzák a mederalakító morfológiai folyamatokat

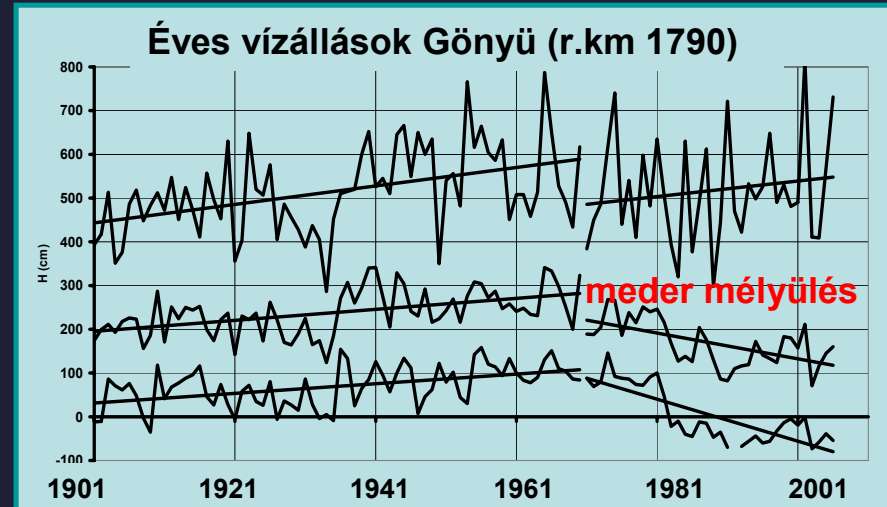
Az élőhelyek fragmentálódtak –hossz- és keresztirányú átjárhatóság korlátozott

A lebegtetett hordalék fokozott kiülepedésével felgyorsult a mellékágak feliszapolódása

Intenzív medermélyülés (1970-)
Görgetett hord. hiánya a vízlépcsők hordalék-visszatartása miatt

**környezeti
problémák**

**Biológiai minősítő elemek:
jó ökológiai állapot ?!**

A VKI szerinti ökológiai állapot minősítés néhány hiányossága:

- nem értékeli a folyami élőhelyek sokféleséget
- nem különbözteti meg a hullámtéri akvatikus élőhelyek típusait
- nincs kidolgozott módszer a hullámtéri élőhelyek minősítésére
- ...

Az értékelés nem alkalmas lényeges ökológiai problémák kimutatására (pl. hullámtéri élőhelyek degradálódása, laterális konnektivitás csökkenése, ...)

Ökológiai állapotértékelés fejlesztése indokolt

Javaslat a Duna ökológiai állapotértékelésének fejlesztésére:

1) A hullámtéri élőhelyek kvantitatív elemzése

Élőhelytípusok területének és arányainak vizsgálata

2) Az élőhelyek kvalitatív elemzése

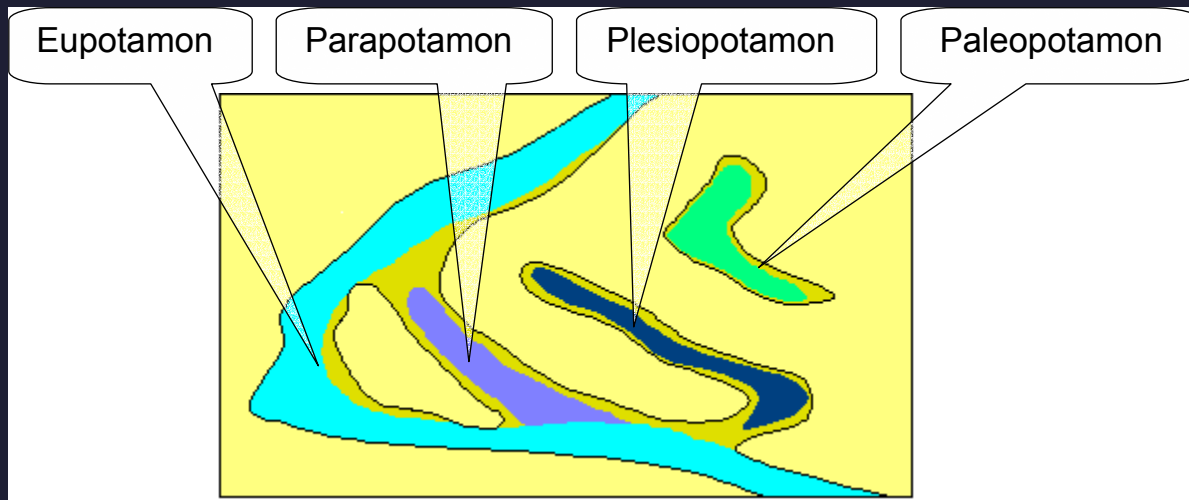
Biológiai minősítő elemek alapján

A hullámtéri élőhelyek kvantitatív elemzése

akvatikus élőhely típusai:

„funkcionális egységek” koncepció szerint

(Amoros & Roux 1987)

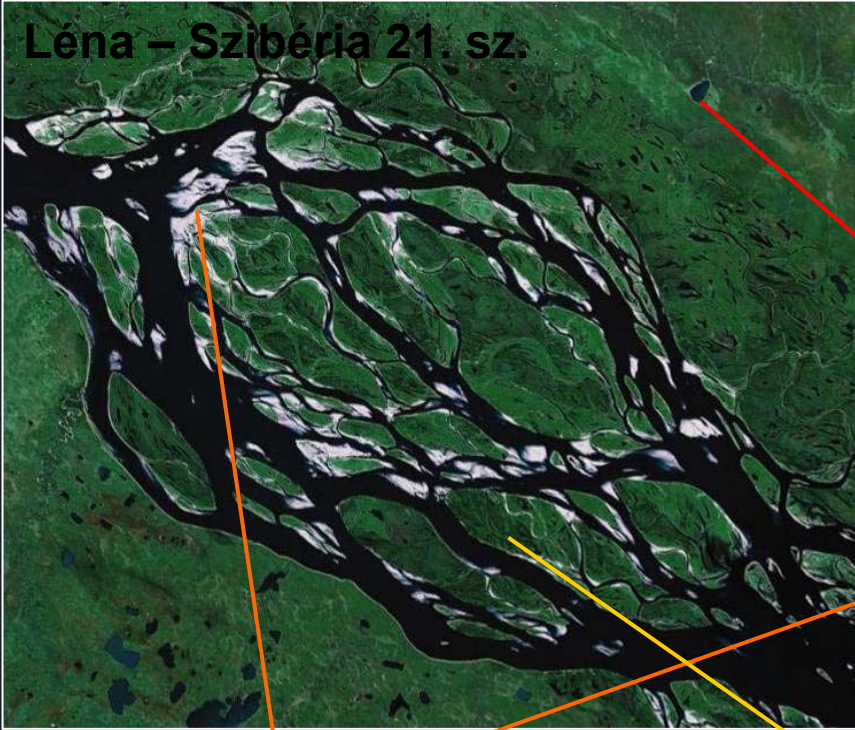

Módosított változat, 6 alaptípus:

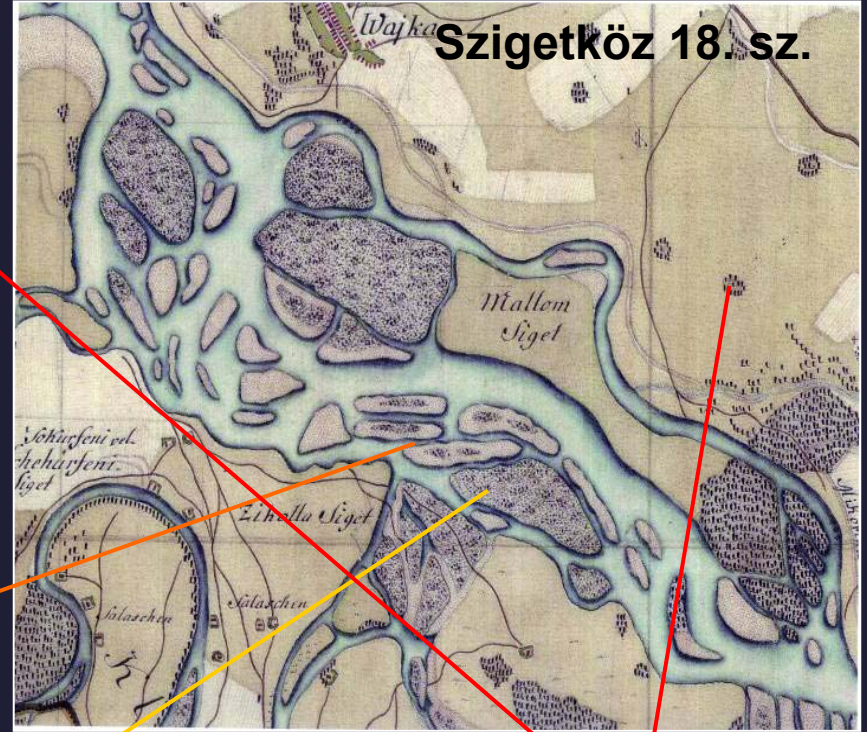
- H₁ eupotamon-A
- H₂ eupotamon-B
- H₃ parapotamon-A
- H₄ parapotamon-B
- H₅ plesiopotamon-A
- H₆ paleopotamon-A

Referencia állapot jellemzése – történelmi élőhely-elemzés

Léna – Szibéria 21. sz.

Szigetköz 18. sz.

kavics zátony

ártéri erdő

paleopotamon

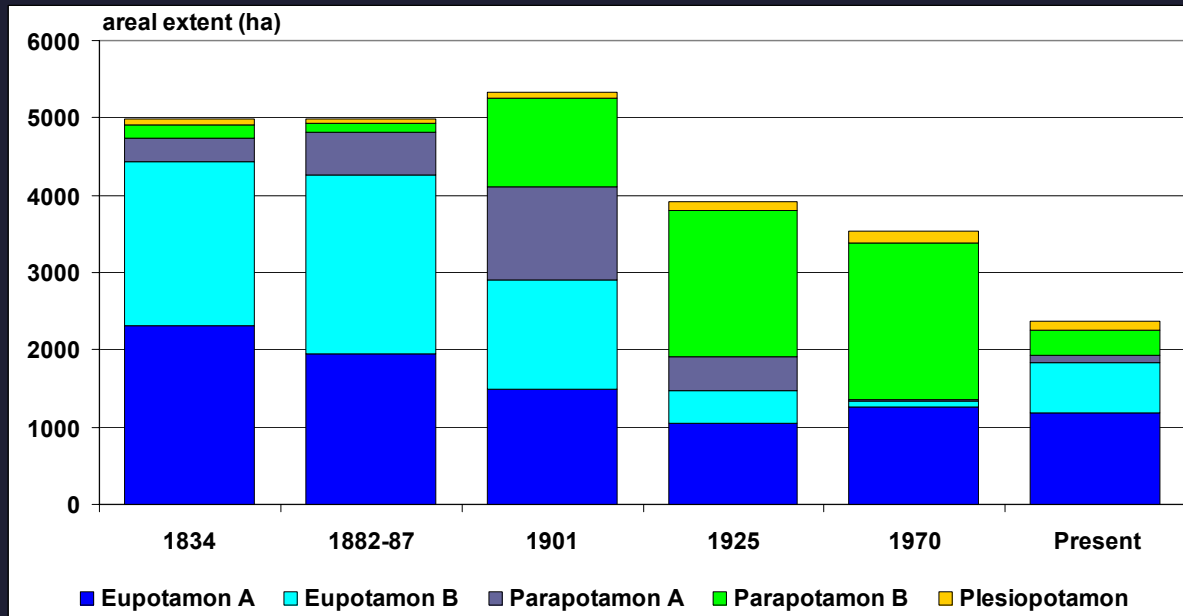
A hullámtéri akvatikus élőhelyek kvantitatív minősítése

Referencia viszonyok meghatározása: történelmi élőhely-elemzéssel

Referencia: átfogó folyószabályozások előtti állapot (19. sz. közepe)

Területi kiterjedés változása	Élőhelyi szerkezet	Eupotamon aránya	minősítési fokozat
0 - 20 %	minden történelmi élőhelytípus előfordul	> 80 %	kitűnő
21 - 40 %	egy élőhely-típus hiányzik	61 - 80 %	jó
41 - 60 %	két élőhely-típus hiányzik	41 - 60 %	közepes
61 - 80 %	három élőhely-típus hiányzik	21 - 40 %	gyenge
> 80 %	háromnál több élőhely-típus hiányzik	0 - 20 %	rossz

A szigetközi hullámtér kvantitatív minősítése

Akvatikus élőhelyek területi kiterjedésének változása:
4500 ha → 2360 ha = 48 % csökkenés = minősítés

közepes

Élőhelyi szerkezet változása:
kavicszátonyok kivételével minden történelmi élőhely-
típus megtalálható napjainkban: = minősítés

jó

Eupotamon aránya:
jelenleg 78%:

= minősítés

jó

A hullámtéri akvatikus élőhelyek kvalitatív minősítése

A mellékágak állapotának változása

1991

Bösi vízlépcső üzemelése előtt.

- Időszakosan átfolyó
- Kavicsos aljzat
- Hínármentes
- Rheofil fajok gyakoriak

2004

Jelenleg:

- Tartósan átfolyó
- Iszapos, homokos aljzat
- Hínárfoltok,
- Szárzsf. növényzet terjedése
- Rheofil fajok ritkák

A hullámtéri akvatikus élőhelyek kvalitatív minősítése

Hidromorfológiai folyamatok

↳ Élőhelyi mintázatok

↳ Flóra- és faunaelemek előfordulása

Faunaelemek tér- és időbeli eltéréseinek összehasonlítása
Habitat-specifikus Fauna Index (HFI)

halfaj	H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	H ₅	H ₆	HP	IS
<i>Abramis ballerus</i>	5	3	2				1.7	4
<i>Abramis brama</i>	2	2	3	2	1		2.8	2
<i>Abramis sapa</i>	5	3	2				1.7	4
<i>Acipenser gueldenstaedtii</i>	8	2					1.2	6
<i>Acipenser nudiventris</i>	7	2	1				1.4	5
<i>Acipenser ruthenus</i>	7	2	1				1.4	5
<i>Acipenser stellatus</i>	8	2					1.2	6
<i>Alburnoides bipunctatus</i>	10						1	6
<i>Alburnus alburnus</i>	1	2	3	2	2		3.2	2
<i>Anguilla anguilla</i>	2	2	3	2	1		2.8	2
<i>Aspius aspius</i>	3	3	2	1	1		2.4	2

H1 eupotamon-A
H2 eupotamon-B
H3 parapotamon-A
H4 parapotamon-B
H5 plesiopotamon-A
H6 paleopotamon-A

HP – Habitat preferencia $HP = (1 \cdot H_1 + 2 \cdot H_2 + 3 \cdot H_3 + 4 \cdot H_4 + 5 \cdot H_5 + 6 \cdot H_6) / 10$

IS – indikátor súly

A hullámtéri akvatikus élőhelyek kvalitatív minősítése

Habitat-specifikus Fauna Index (HFI) alapján

$$\text{HFI} = \Sigma (\text{HP} * \text{IS}) / \Sigma \text{IW}$$

HP – fajra jellemző habitat preferencia

IS – faj indikátor súlya

HFI kalibrálása

Rheofil (R) és limnofil (L) fajok számának változása a natív faunában

Eupotamon-A			
fajszám változás		HFI	integritás minősítése
R csökken	L nő		
< 3	0	< 1.70	kitűnő
4 - 8	1 - 2	1.70 - 1.99	jó
9 - 14	3 - 5	2.00 - 2.44	közepes
15 - 21	6 - 7	2.45 - 3.10	gyenge
> 21	> 7	> 3.10	rossz

Eupotamon-B			
fajszám változás		HFI	integritás minősítése
R csökken	L nő		
< 3	0	< 1.90	kitűnő
4 - 8	1 - 2	1.90 - 2.29	jó
9 - 14	3 - 5	2.30 - 2.89	közepes
15 - 21	6	2.90 - 3.50	gyenge
> 21	> 6	> 3.50	rossz

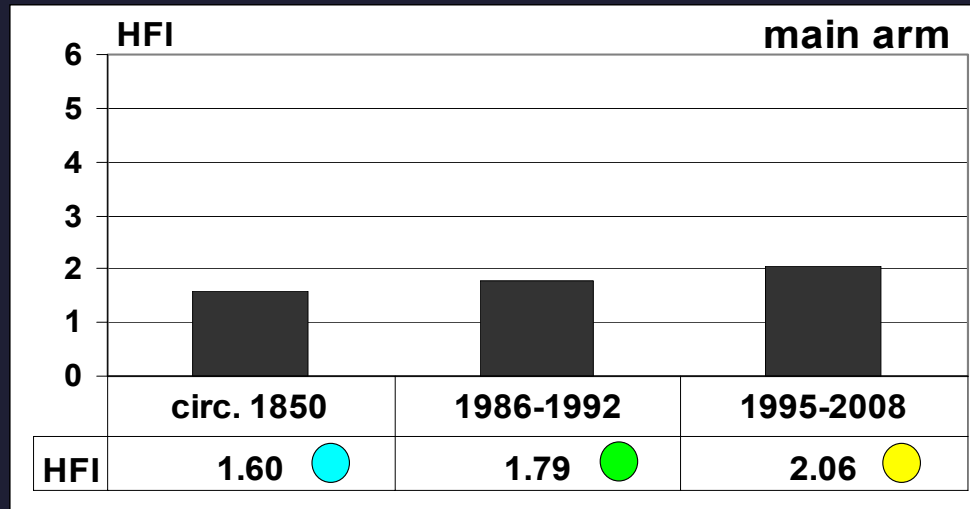
HFI → 1
Rheofil faj gyakori

HFI → 6
Limnofil faj gyakori

Eupotamon-A és -B élőhelyek kvalitatív minősítése

HFI – Ökológiai állapot változása a 19. századtól

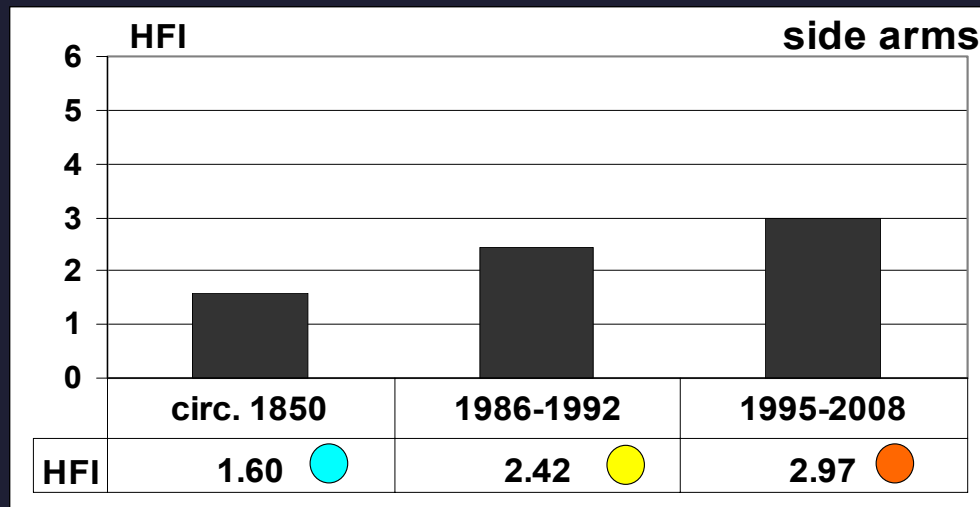
Főág

Jelenlegi állapot:

közepes

Mellékágak
(átfolyó)

Jelenlegi állapot:

gyenge

Megállapítások

A VKI minősítés kevésbé alkalmas a hazai Duna-szakasz ökológiai állapotának jellemzésére:

- A biológiai minősítés nem érzékeli a jellemző környezeti problémákat
- Az értékelési rendszer nem terjed ki a hullámtéri élőhelyekre.

A biológiai minősítést két szinten célszerű elvégezni:

- Élőhelyek kvantitatív elemzése
- Élőhelyek minőségének értékelése biológiai minősítő elemekkel

Az élőhelyek minőségének értékelése alkalmas lehet a halakra alapozott Habitat-specifikus Fauna Index (HFI).

- A HFI alkalmazható:
- az élőhelyek összehasonlítása,
 - az élőhelyen belüli eltérések kimutatása
(vízáramlás sebessége, meder csúsztató feszültség,...)
 - élőhelyek időbeli változásának jellemzése
(degradálódás, történelmi változások, ...)